

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: علوم قرآن و حدیث

عنوان:

بررسی مبانی قرآنی روایی مناجات التائبین

استاد راهنما

دکتر محسن احتشامی نیا

استاد مشاور

دکتر سیده فاطمه هاشمی

نگارش

مریم نظری لورستانی

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به:

پیشگاه باعظمت

سرو کاینات، ولی عصر، سرّ الاوصیاء، حضرت بقیة الله الاعظم – روحی و ارواح
العالمین لتراب مقدمه الفداء

تقدیم به همسر دلسوز و فداکارم که صبورانه سختی‌های این دوران را تحمل نمودند

و همواره مرا مورد حمایت و تشویق گرم خویش قرار دادند.

مادر عزیزم که همواره دعای خیرش بدرقهٔ راهم بوده است.

به فرزندان عزیزم نرجس، فاطمه و حمیدرضا و برادرزادهٔ عزیزم آذین که امید زندگانی

و تداوم حیات خویش را در وجودشان می‌بینم.

به همهٔ کسانی که در طول مدت تحصیل و انجام پژوهش با گذشت و ایثار مرا

همراهی نمودند؛ امید که مورد لطف حضرت حق قرار گیرند.

سپاس‌گزاری

حمد و سپاس از خدای تعالی که این بندهٔ حقیر را بر سر خوان نعمت علم و دانش‌اندوزی خود فراخواند و یاری نمود.

گرچه قلم از سپاس همهٔ کسانی که مرا در این راه یاری نمودند، قاصر است اما بر خود فرض می‌دانم که مراتب امتنان و سپاس‌گزاری خود را از اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر احتشامی‌نیا به عنوان استاد راهنما و سرکار خانم دکتر هاشمی به عنوان استاد مشاور و دکتر توحیدی مدیر گروه و سرکار خانم دکتر خیابانی که به عنوان داور سهم بسیاری در غنای علمی این مجموعه داشته‌اند، ابراز نمایم.

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **مریم نظری لرستانی** دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۸۷۰۸۴۹۱۱۱۰۰** در رشته الهیات - علوم قرآن و حدیث که در تاریخ **۱۳۹۰/۶/۲۱** از پایان نامه خود تحت عنوان **بررسی مبانی قرآنی روایی مناجات التائبین** با کسب نمره **۱۷/۷۵** و درجه بسیار خوب دفاع نموده‌ام بدین وسیله متعهد می‌شوم:

- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده از سوی اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.
- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: **مریم نظری لرستانی**

تاریخ و امضا:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۶/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم **مریم نظری لریستانی** از پایان نامه خود دفاع نموده
و با نمره **۱۷/۷۵** به حروف **هفده و هفتاد و پنج** و با درجه **بسیار خوب** مورد تصویب
قرار گرفت.

امضای استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث

*****

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۰۵۸۹۱۰۱۵
عنوان پایان نامه: بررسی مبانی قرآنی روایی مناجات التائبین		
نام و نام خانوادگی دانشجو: مریم نظری لرستانی	شماره دانشجویی: ۸۷۰۸۴۹۱۱۱۰۰	رشته تحصیلی: علوم قرآن و حدیث
تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۸۹/۸/۱	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۰/۶/۲۱	
استاد / استادان راهنما: دکتر محسن احتشامی نیا استاد / استادان مشاور: دکتر سیده فاطمه هاشمی		
آدرس و شماره تلفن: تهران، میدان ونک، خیابان ملاصدرا، خیابان شیراز شمالی، زاینده رود، پلاک ۲۶ واحد ۹ تلفن: ۰۹۱۲۲۴۹۴۹۵۵ - ۸۸۰۶۹۰۱۷		
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش‌های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>اولین مناجات از مناجات‌های پانزده‌گانه امام سجاد (ع) مناجات تائبین است. این مناجات زبان حال خوبی است برای کسانی که در حالت توبه کردن قرار می‌گیرند و ائمه (ع) می‌آموزند که انسان‌ها در حالت (توبه) چگونه با خدای تعالی سخن بگویند.</p> <p>در راستای این موضوع آشنایی با مبانی قرآنی و روایی این مناجات و راه‌های برگشتن از معصیت و گناه و همچنین راه رسیدن و سیر الی الله مورد بررسی قرار گرفته است و این‌که آیا انسان‌ها بدون واسطه می‌توانند این مسیر را طی کنند؟ تائبین واقعی چه کسانی هستند؟ ویژگی‌های افراد تائب چیست؟</p> <p>به هر حال برآن شدیم در این رساله به بررسی و شرح کوتاهی بر مناجات تائبین اولین مناجات مولایمان حسین بن علی (ع) بپردازیم؛ باشد که قطره‌ای از این بحر موج و بندگی عبد به معبود را به کام گیریم و از این خوان نعمت الهی بهره برگیریم تا توشه و چراغی فراراهمان باشد.</p> <p>واژگان کلیدی: توبه، استغفار، انابه</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضا:

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلیات
۶	۱-۱. بیان مسئله تحقیق
۶	۲-۱. هدف و انگیزه تحقیق
۷	۳-۱. فرضیه تحقیق
۷	۴-۱. سؤالات تحقیق
۸	۵-۱. محدوده و ساختار تحقیق
۸	۶-۱. روش و منابع تحقیق
۸	۷-۱. پیشینه تحقیق
۱۰	فصل دوم: معرفی و بررسی مناجات التائبین
۱۱	۱-۲. معرفی و بررسی سندی مناجات التائبین
۱۱	۱-۱-۲. حقیقت دعا در اسلام و مکتب اهل بیت ❶
۱۳	۱-۱-۱-۲. شرایط استجاب دعا
۱۵	۲-۱-۲. معرفی «مناجات التائبین» در مناجات خمس عشر
۱۶	۳-۱-۲. معرفی و بررسی سندی مناجات خمس عشر
۱۸	۴-۱-۲. مختصری از زندگی نامه امام زین العابدین ❷
۲۰	فصل سوم: بررسی قرآنی و روایی مناجات التائبین
۲۱	۱-۳. درخواست توبه از خطاها و گناهان
۲۴	۱-۱-۳. کاربرد واژه خطیئه در قرآن و روایات معصومین
۲۶	۲-۱-۳. آثار عمده خطیئه و گناهان در دنیا و آخرت
۲۶	۱-۲-۱-۳. لباس ذلت و خواری بر تن
۲۹	۲-۲-۱-۳. دوری از خدا

- ۳۱ ..... مرگ دل ۳-۲-۱-۳
- ۳۷ ..... امید بر غافر الذنب و جابر الذنب بودن خداوند ۳-۲-۱-۳
- ۵۰ ..... معنای وسیله ۳-۲-۱-۳
- ۵۰ ..... پیامبر ⑧ به عنوان وسیله ۳-۲-۱-۳
- ۵۱ ..... توسل به اهل بیت از منظر روایات ۳-۲-۱-۳
- ۵۱ ..... باب الله چیست و کجاست؟ ۳-۲-۱-۳
- ۵۳ ..... اظهار انابه در پیشگاه الهی (ناله کردن) ۳-۲-۲-۳
- ۵۶ ..... امید به پناهندگی و استعاذه به خداوند ۳-۲-۳-۳
- ۵۶ ..... خدا تنها پناه انسان ۳-۲-۳-۳
- ۵۸ ..... ناله کردن به درگاه الهی ۳-۲-۳-۳
- ۶۱ ..... حقیقت استعاذه ۳-۲-۳-۳
- ۶۴ ..... اظهار تأسف و شرمساری به واسطه فضاحت اعمال سوء ۳-۲-۳-۳
- ۶۶ ..... مفهوم ذنب از نظر لغوی و اصطلاحی و کاربرد آن ۳-۳-۱-۳
- ۶۷ ..... امید به آمرزش، عفو و رحمت الهی در پوشاندن گناهان ۳-۳-۱-۳
- ۶۸ ..... خدا آمرزنده گناهان بزرگ و کوچک ۳-۳-۲-۳
- ۷۰ ..... ستار العیوب بودن خداوند ۳-۳-۳-۳
- ۷۳ ..... امید به عفو، صفح و غفران الهی در دنیا و آخرت ۳-۳-۴-۳
- ۷۵ ..... امید به رحمت و فضل الهی در روایات ۳-۳-۵-۳
- ۷۶ ..... مراتب رحمت ۳-۳-۶-۳
- ۷۹ ..... بررسی لغوی غمام ۳-۳-۷-۳
- ۷۹ ..... بررسی تأویلی ۳-۳-۷-۱-۳
- ۸۴ ..... مفهوم لغوی سَخَطٌ ۳-۳-۴-۳
- ۸۵ ..... روایات سخط ۳-۳-۴-۱-۳
- ۸۷ ..... تعریف لغوی رضا ۳-۳-۴-۲-۳
- ۸۹ ..... عوامل زمینه‌ساز سخط الهی ۳-۳-۴-۳

- ۳-۵. معنای لغوی و اصطلاحی توبه..... ۹۳
- ۳-۵-۱. توبه یگانه درمان نومیدی و یأس..... ۹۸
- ۳-۵-۲. وجوب توبه و فضیلت آن..... ۱۰۰
- ۳-۵-۳. معنای لغوی و اصطلاحی انابه..... ۱۰۲
- ۳-۵-۴. فرق میان انابه و توبه..... ۱۰۳
- ۳-۵-۵. تفاوت توبه و استغفار..... ۱۰۵
- ۳-۵-۵-۱. استغفار پیامبر ⑧ و ائمه اطهار ①..... ۱۰۹
- ۳-۶. ورود به مقام حطه..... ۱۱۳
- ۳-۶-۱. بررسی لغوی و اصطلاحی حطه..... ۱۱۳
- ۳-۶-۱-۱. حطه از نظر تأویل..... ۱۱۴
- ۳-۶-۱-۲. باب حطه..... ۱۱۵
- ۳-۶-۲. الهی بقدرتک علیّ تب علیّ بحلمک عنّی..... ۱۱۶
- ۳-۶-۳. اقرار به علم خدا در مدارا با بندگان..... ۱۱۸
- ۳-۷. توبه نصوح..... ۱۲۳
- ۳-۷-۱. توبه نصوح از دیدگاه قرآن..... ۱۲۳
- ۳-۷-۲. توبه نصوح از دیدگاه سنت..... ۱۲۵
- ۳-۸. معنای لغوی شفاعت..... ۱۲۸
- ۳-۸-۱. معنای لغوی شفیع..... ۱۲۹
- معنی لغوی شافعین..... ۱۳۰
- ۳-۸-۲. شفاعت در قرآن..... ۱۳۰
- ۳-۸-۳. شرایط شفاعت..... ۱۳۵
- ۳-۸-۴. شرایط شفاعت شونده..... ۱۳۶
- ۳-۹. حقیقت توسل..... ۱۳۹
- ۳-۹-۱. توسل در لغت..... ۱۴۱
- ۳-۹-۲. توسل از نظر قرآن..... ۱۴۳

- ۱۴۳.....۳-۹-۳. احادیث توسل.....
- ۱۴۴.....۳-۹-۳-۱. وعده بهشت به متوسلین حضرت زهرا^⑤.....
- ۱۴۵.....۳-۹-۴. معنای لغوی دعا.....
- ۱۴۶.....۳-۹-۴-۱. دعا در اصطلاح.....
- ۱۴۷.....۳-۹-۴-۲. دعا در قرآن کریم.....
- ۱۵۰.....۳-۹-۴-۳. دعا در معارف اهل بیت^❶.....
- ۱۵۲.....۳-۹-۴-۴. آداب دعا.....
- ۱۵۷.....۳-۱۰-۱. زمینه‌های دستگیری خداوند.....
- ۱۵۷.....۳-۱۰-۱. اجابت‌کننده در ماندگان.....
- ۱۶۰.....۳-۱۰-۲. احسان‌کننده بزرگ.....
- ۱۶۴..... نتیجه‌گیری و جمع‌بندی.....
- ۱۶۲..... منابع.....
- ۱۶۹..... چکیده انگلیسی.....

مقدمه

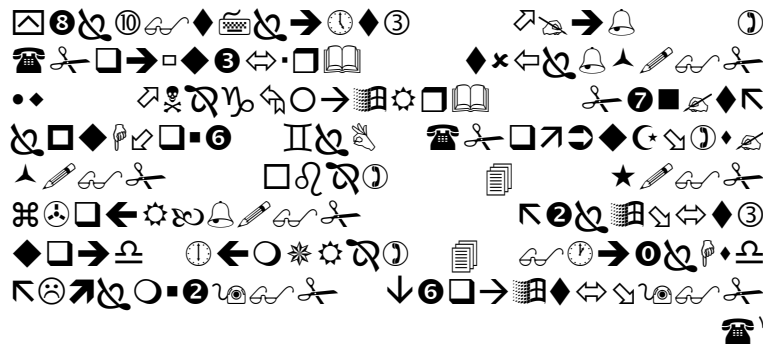
انسان موجودی است ضعیف و در تمام مراحل زندگی اش و به تعبیر بهتر در لحظه لحظه عمرش نیازمند عنایت حق تعالی می باشد. و با توجه به این که نفس آدمی قوی ترین و مؤثرترین عامل در انحطاط و ارتقای انسان می باشد، مع الاسف عموم مردم مغلوب هواهای نفسانی گردیده و در میدان مبارزه، نفس اماره است که پشت حریفان خویش را به زمین می رساند و فاتح بزرگ ترین میدان نبرد می گردد. بزرگ ترین میدان جنگ، میدانی است که در آن عقل و هواهای نفسانی با همدیگر به نبرد برمی خیزند.

هنگامی که انسان در این میدان شکست می خورد، یأس و ناامیدی بر انسان مستولی شده و تمام ارکان او سست می گردد، و حرکت قهقرایی را در پیش می گیرد. و برای همیشه از رستگاری و رسیدن به هدف ناامید می گردد؛ چراکه از یک سو گرفتار ناراحتی وجدان و از سوی دیگر گرفتار یأس از بخشودگی در پیشگاه خداوند می باشد، و چون راه بازگشت را به روی خویش مسدود می بیند عملاً حاضر به هیچ گونه تجدیدنظر نیست و با توجه به تیرگی افق آینده اش، ممکن است به هر سرکشی و طغیانی دست بزند. تجسم اعمال زشت و سنگینی آنها همانند کابوسی وحشتناک بر روح او سایه می افکند. و چنین تصور می کند که دیگر رعایت حلال و حرام برایش سودمند نخواهد افتاد. و به تعبیر عامیانه تصور می کند کار از کار گذشته است. در این رساله سعی شده است با استناد به آیات و احادیث وارده از معصومین^①، این یأس ودلمردگی را تبدیل به امید و نشاط نموده و حقیقت امر را بیان نماید.

یکی از امتیازات اسلام این است که هیچ وقت انسان به بن بست نمی رسد و اسلام هیچ وقت به تابعین خود نمی گوید تو را نمی پذیرم. خداوند سریع الرضاست، زود آشتی می کند و از رگ گردن به ما نزدیک تر است. اگر خدای ناکرده چنین مقرر می شد که با گناه بندگان راه برگشت به سوی خدا بسته می شد و نور امیدی را مشاهده نمی کردند خدا می داند چه فجایعی رخ نمی داد. و معلوم نبود یأس ها و ناامیدی ها و دلمردگی ها بشر را به کجا می کشانید.

خداوند منان بارها و بارها در قرآن کریم بندگان گنهکارش را مورد لطف و محبت قرار داده و

آنان را از ناامیدی بر حذر داشته است. در سوره زمر آمده است:

بگو ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده اید، از رحمت خداوند نومید نشوید که خداوند همه گناهان را می آمرزد، به درستی که خداوند بسیار آمرزنده و مهربان است.

و در آیه دیگری، یأس و ناامیدی از رحمت خداوند، به منزله کفر تلقی گردیده است:

... از رحمت خدا ناامید نشوید؛ چراکه جز قوم کافر از رحمت خدا مأیوس نمی گردد.

انسان ها هر چند گنهکار باشند نباید از رحمت واسعه خداوند ناامید گردند. باید راه نجات را

جست و جو کنند؛ که تنها راه نجات «توبه» است.

۱. الزمر / ۵۳

۲. یوسف / ۸۷

از میان متون عرفانی، به دلیل نیاز فطری و روحی بشر به امدادهای غیبی و عنایات ربوبی که تسکین روح و آرامش روان از فشارها و آلام دنیای پرهیاهوی مادی را به دنبال دارد، دعا و نیایش به دلیل ایجاد این رابطه و پاسخ به این نیاز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

در میان ادعیه‌های موجود، دعاهای معصومین^۱ از حلاوت، لطافت و تأثیرگذاری خاصی برخوردارند، به طوری که با جاری شدن الفاظ و عبارات آن‌ها در جان، گویی انسان در دنیایی عمیق و زلال، خود را از سنگینی گناه و غفلت شست‌وشو می‌دهد. و در عین حال از صفای باطن، طراوت و سبک‌باری روح نیز برخوردار می‌شود.

دعا در اصطلاح عرفان به معنای نیاز است؛ چراکه نیاز اعم از خواستن است و به عبارتی دیگر، تا نیاز نباشد انسان چیزی را نمی‌طلبد.

نکته مهم، استفاده‌های گوناگون از مناجات‌ها و دعاهاست و آن این‌که در دعاها و مناجات‌ها اولاً واقعیات گفته شده است، واقعیاتی از معارف اعتقادی، توحیدی و معاد یا معارفی مربوط به رسالت و امامت و یا معارفی مربوط به وظایف عملی و اخلاقی و یا رابطه بین اعمال و نتایج آن‌ها، باید دقت داشته باشیم که وادی دعا و مناجات، وادی القای معارف گوناگون دین است، تنها این‌طور نیست که انسان در دعا یا مناجات با خدا یک حالت عاطفی پیدا بکند، دلش بسوزد و اشکش جاری شود؛ گرچه در تحصیل این حالات عاطفی به ویژه در مقام خواندن دعاها و مناجات‌ها باید بکوشیم و آن‌ها را حفظ کنیم؛ اما تنها به این بعدش نباید بسنده کنیم بلکه به بعد علمی و بیان معارف دینی‌اش هم باید توجه داشته باشیم؛ و ثانیاً به راهکارهای عملی و تربیتی آن‌ها توجه داشته باشیم؛ یعنی وقتی مثلاً یک واقعیتی درباره اثر گناه بیان می‌شود راهکارش هم در دعا یا مناجات آمده است. و آن را سعی کنیم که به کار بندیم.

مناجات تابئین که اولین مناجات از مناجات خمس عشر است زبان حال خوبی است برای کسانی که در حالت توبه‌کردن قرار می‌گیرند و ائمه^۱ می‌آموزند که انسان‌ها در حالت «توبه» چگونه با خدای تعالی سخن بگویند.

حال «توبه» که یکی از حالات خوب و برای عموم بندگان لازم و مطلوب است، شاید بتوان

گفت از اولین حالاتی که در نوع انسان‌ها باید پیدا شود تا عبد مورد عنایت بیشتر پروردگار قرار بگیرد و بتواند در مراحل بندگی حرکت کنند؛ زیرا قبل از آن به کیفیت ارتباطش با حق تعالی متنبه می‌شود و می‌فهمد که ارتباط صحیحی که لازمه مرتبه وجودی‌اش باشد با او نداشته است، و به هر میزان تنبه عمیق‌تر باشد حالت توبه برای عبد کیفیت و عمق بیشتری خواهد داشت.

به هر حال برآن شدیم در این رساله به بررسی و شرح کوتاهی بر مناجات تائبین، اولین مناجات مولایمان حسین بن علی ^ع پردازیم. باشد که چند قطره‌ای از این بحر موج تضرع و بندگی عبد به معبود را به کام گیریم و از این خان نعمت الهی برگیریم تا توشه و چراغی باشد برای راهمان.

و الحمد لله اولاً و آخراً

مریم نظری - تابستان ۱۳۹۰

فصل اول

کلیات

۱-۱. بیان مسئله تحقیق

یکی از مناجات‌های مأثور، از ناحیه معصومین^۱ مناجات‌های امام سجاد^۹ می‌باشد. در میان مناجات‌های خمس عشر ایشان، «مناجات التائبین» مورد بحث و بررسی در این پایان‌نامه قرار گرفته است.

در این تحقیق سعی بر آن است که ضمن تحلیل و تبیین بخش‌های مختلف این مناجات، به تطبیق آیات قرآن و روایاتی که مبنای مناجات مذکور است اشاره کنیم تا معلوم شود برجسته‌ترین اوصاف و ویژگی‌های تائبین در لسان معصومین خصوصاً مناجات التائبین چگونه بیان و مطرح شده است، باشد که در سایه بررسی این مناجات، در زمره تائبین و سالکان حقیقی کوی عشق الهی محسوب شویم.

۱-۲. هدف و انگیزه تحقیق

با توجه به این که انسان در مسیر پرتلاطم زندگی دچار لغزش و خطا می‌شود لذا باید راهی داشته باشد که بعد از ارتکاب خطا و گناه ناامید و مأیوس نگردد. دعا به عنوان محوری‌ترین عالیم انبیای الهی به انسان کمک می‌کند تا به آفریدگار توجه کند و خطای خود را به درگاه پروردگار ببرد و به گناه خود اعتراف کند و به عبارتی توبه کند و به صراط حق بازگردد. همین امیدواری و معرفت بیشتر نسبت به کیفیت صحیح ارتباط با خداوند از لسان بهترین برگزیدگان خدا، انگیزه‌ای شد که اینجانب به شرح و بررسی یکی از ادعیه مأثوره بپردازیم.

هدف اصلی از این تحقیق، معرفت نسبت به کلام گهربار ائمه معصومین^۱ و معطوف داشتن افکار و اذهان جهت دست یافتن به مراحل تکامل با تکیه بر آیات قرآن کریم و روایات اسلامی است که البته اهداف دیگری را نیز به دنبال دارد؛ از جمله:

۱. تطبیق محتوای مناجات التائبین با مبانی قرآنی و روایی؛

۲. تبیین و تشریح مباحث کلیدی مطرح شده در مناجات التائبین؛
۳. آشنایی با خصوصیات تائبین از لسان معصومین؛
۴. آشنایی با کیفیت صحیح سلوک حقیقی در مسیر توبه و بازگشت به سوی خدا.

۱-۳. فرضیه تحقیق

۱. ادعیه و مناجات مأثوره از ناحیه معصومین بر حقایق و مفاهیم قرآنی و روایت هستند.
۲. با بررسی مضامین این مناجات می‌توان به کیفیت صحیح و سلوک در مسیر بازگشت الی الله معرفت پیدا کرد.
۳. عمده‌ترین اوصاف تائبین را می‌توان از این مناجات استخراج کرد.
۴. کیفیت صحیح اظهار بازگشت الی الله به منظور رسیدن به قرب الهی را در سایه توجه به ادعیه و مناجات مأثوره، می‌توان درک کرد.

۱-۴. سؤالات تحقیق

- پرسش اساسی که در این تحقیق در صدد پاسخگویی به آن هستیم، این است که مضامین مناجات التائبین تا چه اندازه منطبق بر آیات و حینانی قرآن و روایات صادره از معصومین ❶ است؟ در عین حال برای یافتن پاسخ، سؤالات دیگری نیز مطرح است که اهم آن عبارت‌اند از:
۱. جایگاه و اهمیت ادعیه مأثوره چیست؟
  ۲. صحت انتساب مناجات خمس عشر به امام سجاد ❷ و اعتبار سندی آن تا چه اندازه‌ای است؟
  ۳. مراتب تائبین الی الله، در مناجات التائبین، چگونه بیان شده است؟
  ۴. تائبین به فضل و قرب الهی به چه مؤلفه‌هایی برای بازگشت و سیر الی الله توجه دارند؟
  ۵. چگونه در سایه توبه و رجوع به سوی الهی، می‌توان به مقام انس با خدا نایل شد؟
  ۶. رابطه توبه با رضا و سخط الهی چیست؟

۱-۵. محدوده و ساختار تحقیق

قلمرو تحقیق در این رساله، آموزه‌های دینی براساس منبع اصلی، قرآن کریم معجزه جاودان پیامبر اکرم^⑧ و همچنین احادیث و روایات صادره از معصومین است. پژوهش حاضر در ۴ فصل تدوین شده است که فصل اول شامل کلیات؛ فصل دوم معرفی و بررسی سندی مناجات التائبین؛ فصل سوم بررسی محتوایی مناجات التائبین از منظر قرآن و روایات؛ و نتیجه‌گیری نهایی می‌باشد.

۱-۶. روش و منابع تحقیق

شیوه کار در این پژوهش مانند دیگر پژوهش‌های مرتبط با رشته‌های علوم انسانی، روش کتابخانه‌ای و مبتنی بر مطالعه و تحقیق و گردآوری مطالب تجزیه و تحلیل آن‌ها به منظور مستند نمودن بخش‌های مختلف «مناجات التائبین» با تطبیق بر آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین^① می‌باشد.

مهم‌ترین منابع تفسیری در این رساله تفاسیر معتبر شیعه مانند البرهان، اطيّب البیان، نورالثقلین، تفسیر قمی، تفسیر شریف لاهیجی، المیزان، تفسیر عیاشی، مرآة الانوار می‌باشد. کتب لغت مورد استفاده شامل لسان العرب، العین، مجمع البحرین، مفردات راغب اصفهانی و قاموس قرآن، مقائیس اللغه و... می‌باشد.

مهم‌ترین کتب حدیثی مورد استفاده، از جمله بحار الانوار، اصول کافی، غرر الحکم و درر الکلم، تحف العقول، عیون اخبار الرضا^②، معراج السعاده، نهج البلاغه، خصال و... می‌باشد. البته به ضرورت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای علوم اسلامی و سایت‌های معتبر نظیر حوزه، بلاغ و... در جست‌وجوی مطالب استفاده شده است.

۱-۷. پیشینه تحقیق

طبق جست‌وجویی که از شبکه اینترنت به عمل آمده تاکنون رساله‌ای که اختصاصاً و به‌طور روشن و واضح به بررسی مبانی قرآنی و روایی «مناجات التائبین» پرداخته باشد مشاهده نگردید. همچنین کتابی که به‌طور خاص به بررسی موضوع فوق پرداخته باشد تألیف نشده است. البته

کتبی تحت عنوان شروح مناجات خمس عشر به شیوه کلی و اجمالی چاپ شده است اما به طور خاص و مستقل به بررسی هر یک از مناجات‌های پانزده‌گانه پرداخته‌اند و در مجموع با عنوان خاص این رساله تطبیق محسوسی ندارد.

همچنین با مراجعه به کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس، کتابخانه دانشکده و... پایان‌نامه یا مقاله‌ای که در خصوص این موضوع پردازد مشاهده نگردید.

با این همه به برخی کتب که به صورت اجمالی به شرح مناجات خمس عشر پرداخته‌اند یا مرتبط با مباحث محتوایی این مناجات هستند، و در این نوشتار نیز از آنها بهره گرفته‌ایم، اشاره می‌شود.

۱. شرح مناجات خمس عشر، اسماعیل منصوری لاریجانی، مشتمل بر شرح مختصر مناجات

۲. شرح مناجات خمس عشر، محمد باقر تحریری

۳. شرح مناجات خمس عشر، علیرضا رجالی تهرانی

۴. دست دعا و چشم امید، سید مهدی شجاعی

۵. معراج السعاده، احمد نراقی به مباحثی در زمینه توبه، شوق و... پرداخته است.

۶. در بارگاه نور، نورالله علیدوست خراسانی

۷. اخلاق حسنه، ملا محسن فیض کاشانی

۸. تحف العقول، ابن شعبه حرّانی

۹. میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری